

Komunikatywność wybranych podręczników do kształcenia językowego oraz literackiego i kulturowego dla gimnazjum

Komunikacja dydaktyczna jest składową procesy dydaktycznego, a można ją zdefiniować jako specyficzny typ komunikacji społecznej, w której zachodzi wymiana informacji między nauczycielem a uczniem¹. Jej celem jest przekazywanie wiedzy, kształcenie umiejętności, a także oddziaływanie na uczucia, motywację ucznia oraz uczenie wartościowania.

Podstawowy środek przekazu materiału dydaktycznego a zarazem najważniejszy składnik komunikacji dydaktycznej stanowi podręcznik. Umiejętność posługiwania się tym środkiem dydaktycznym przez nauczyciela i przez uczniów wpływa w dużej mierze na końcowe efekty dydaktyczno-wychowawczej pracy szkoły. Od jego poziomu, układu zawartych w nim informacji, doboru ćwiczeń, ilustracji zależą jego funkcje dydaktyczne². Dobry podręcznik łączy w sobie funkcję informacyjną, ćwiczeniową, motywacyjną, samokształceniową, transformacyjną i inne³. Umożliwia uczniom wzbogacanie zasobu

---

¹ O komunikacji społecznej i dydaktycznej zob. m.in.: A. Jankowski: *Psychologia społeczna a zagadnienie wychowania*. Wrocław 1980; S. Gajda, A. Słodzińska: *Struktura językowa podręcznika*. W: *Podręczniki literatury w szkole średniej*. Red. B. Chrzęstowska. Poznań 1991.

² O funkcjach podręcznika zob. m.in.: Cz. Kupisiewicz: *Podstawy dydaktyki ogólnej*. Warszawa 1988; W. Okoń: *Wychowawcze funkcje podręcznika szkolnego*. W: *O nowoczesną koncepcję książki dla ucznia i nauczyciela*. Red. F. Filipowicz. Warszawa 1977; J. Nocoń: *Podręcznik w komunikacji dydaktycznej*. W: *Dyskurs edukacyjny*. Red. T. Rittel. Kraków 1996; J. Nocoń: *Polecenia i pytania w podręcznikach do nauki o języku*. Opole 1997. Dydaktycy wyróżniają m.in. funkcję badawczą, informacyjną, samokształceniową (W. Okoń), motywacyjną, autoregulacyjną (J. Porayski-Pomsta), motywacyjną, informacyjną, ćwiczeniową (Cz. Kupisiewicz) i inne.

³ Szczegółowo o funkcjach podręcznika: *Z warsztatu podręcznika szkolnego*. Red. T. Parowski. Warszawa 1973, s. 72–78.

posiadanej przez nich wiedzy, organizuje samodzielną działalność uczniów, rozwija właściwości emocjonalno-motywacyjne ucznia oraz kształtuje pozytywne nastawienie do nauki danego przedmiotu i rozbudza zainteresowania.

Aby podręcznik sprostał wymaganiom, jego autorzy troszczą się o odpowiednią zawartość merytoryczną, właściwy dobór kontekstów źródłowych i kulturowych, interesującą szatę graficzną oraz dostosowanie języka przekazu do odbiorcy. Wielokrotnie już językoznawcy i dydaktycy zwracali uwagę na język poleceń, komentarzy do tekstów oraz definicji, reguł i wskazówek. Język ten powinien być dostosowany do wieku i możliwości ucznia, użytkownika danego podręcznika. Nieodpowiednio dobrane teksty oraz zbyt trudny język zniechęcają ucznia do pracy, a co za tym idzie – nie przyczyniają się do jego rozwoju językowego i intelektualnego.

Przedmiotem moich zainteresowań jest komunikatywność tekstów dydaktycznych, a w szczególności podręczników. Analiza strony językowej podręcznika może przebiegać w różnych kierunkach. Można oceniać podręczniki w sposób intuicyjny, na podstawie wypowiedzi, sądów nauczycieli, ale to sposób zawodny i mało rzetelny.

Dydaktycy języka polskiego⁴ badają strukturę leksykalną podręcznika, tzn. bogactwo i oryginalność zawartego w nim słownictwa, udział części mowy, nasylenie terminami oraz wyrazami obcymi. Opierając się na zebranych danych, oceniają jakość podręcznika pod względem jego komunikatywności.

Istnieje również inna możliwość pomiaru zrozumiałości (trudności) tekstów; zaproponował ją Szwed Bengt Sigurd⁵, a wykorzystali w badaniach dydaktycznych nad językiem podręczników Krystyna Gąsiorek⁶ oraz Stanisław Gajda i Anna Słodzińska⁷. W tym pomiarze wykorzystuje się wzór:

$$I = L_m + L_o,$$

gdzie:

- I – oznacza indeks (wskaźnik) czytelności tekstu,
- L_m – to przeciętna liczba wyrazów w zdaniu (obliczona na podstawie próby losowej zawierającej 200 zdań),
- L_o – to przeciętna liczba wyrazów dłuższych ponad przeciętność wśród 100 wyrazów tekstu (obliczona na podstawie próby losowej obejmującej 2000 wyrazów).

⁴ B. Koszewska: *Z badań nad podręcznikiem szkolnym*. Warszawa 1980; S. Gajda, A. Słodzińska: *Struktura językowa podręcznika...*; J. Wójtowicz: *Opanowanie przez uczniów liceum terminów zapożyczonych występujących w podręcznikach języka polskiego*. W: „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”. T. 11. Red. E. Polański, Z. Uryga. Katowice–Kraków 1991; J. Nocoń: *Dialogowość podręczników szkolnych*. W: S. Gajda, J. Nocoń: *Kształcenie porozumiewania się*. Opole 1994.

⁵ B. Sigurd: *Struktura języka*. Warszawa 1975.

⁶ K. Gąsiorek: *Czytelność podręczników szkolnych w związku z rozwojem słownictwa uczniów*. W: „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”. T. 10. Red. L. Gilowa, E. Polański. Katowice 1990; K. Gąsiorek: *Komunikatywność (czytelność) podręczników literatury a język uczniów w szkole średniej*. W: *Podręczniki literatury w szkole średniej...*

⁷ S. Gajda, A. Słodzińska: *Struktura językowa podręcznika...*, s. 131–133.

Sigurd zaznacza, że teksty, które zbliżają się do wskaźnika 50 lub przekroczyły go można określić jako „trudno zrozumiałe”. Podręczniki szkolne, nawet dla szkół średnich, winny mieć indeks czytelności o kilka punktów niższy.

Krystyna Gąsiorek zbadała pod względem czytelności wszystkie obowiązujące w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych podręczniki dla szkoły podstawowej oraz literackie i językowe podręczniki dla szkoły średniej⁸. Z badań tych wynika, że podręczniki do języka polskiego z roku 1984 i 1985 dla klasy VII i VIII szkoły podstawowej spełniają funkcję komunikatywną, tzn. są dostosowane pod względem trudności i poziomu języka do możliwości percepcyjnych czternasto- i piętnastolatków. Wskaźniki natomiast czytelności podręczników języka polskiego dla uczniów klasy I szkoły średniej odbiegają o 8 jednostek od podobnych dla podręczników szwedzkich. Indeks czytelności podręcznika do literatury wynosi aż 51,9, co stawia go w rzędzie bardzo trudnych tekstów, z pewnością nieodpowiednich dla jego użytkowników.

W związku z reformą oświaty na rynku pojawiło się w ostatnich latach wiele nowych podręczników. Szczególnie liczne są propozycje dla nowo powstałych klas gimnazjalnych⁹. Klasy I i II gimnazjum odpowiadają byłym

---

⁸ Wskaźniki dotyczą następujących podręczników: S. Sułkowska: *Mowa rodzinna. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturalnego dla klasy VII szkoły podstawowej*. Warszawa 1984; M. Jaworski: *Język polski. Gramatyka i ortografia. Podręcznik dla klasy VII szkoły podstawowej*. Warszawa 1984; J. Wójcik: *Język polski. Myśl i mowa. Podręcznik do ćwiczeń w mówieniu i pisaniu dla klasy VII szkoły podstawowej*. Warszawa 1984; K. Krajewski: *Język polski. Echo z dna serca. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturalnego dla klasy VIII szkoły podstawowej*. Warszawa 1985; M. Nagajowa: *Język polski. Odpowiednie dać rzeczy – słowo. Podręcznik do ćwiczeń w mówieniu i pisaniu dla klasy VIII szkoły podstawowej*. Warszawa 1985; J. Strutyński: *Język polski. Gramatyka i ortografia. Podręcznik dla klasy VIII szkoły podstawowej*. Warszawa 1985; M. Adamczyk, B. Chrząstowska, J.T. Pokrzywniak: *Starożytność – oświecenie. Podręcznik literatury dla klasy I szkoły średniej*. Warszawa 1987; S. Dubisz, M. Nagajowa, J. Puzynina: *Język i my. Podręcznik do języka polskiego dla klasy I szkoły średniej*. Warszawa 1987.

⁹ Por. m.in.: H. Mrzek: *To lubię! Ćwiczenia językowe. Podręcznik do języka polskiego. Książka ucznia. Klasa I, II, III gimnazjum*. Kraków 1999, 2000, 2001; M. Jędrzychowska, Z.A. Kłakówna: *To lubię! Teksty i zadania. Podręcznik do języka polskiego. Książka ucznia. Klasa I, II, III gimnazjum*. Kraków 1999, 2000, 2001; J. Gustowicz: *Język polski. Cogito... Podręcznik do języka polskiego dla klasy I gimnazjum*. Bielsko Biała 1999; M. Nagajowa: *Język ojczysty. Podręcznik do kształcenia językowego dla klasy I gimnazjum*. Warszawa 1999; A. Kowalczykowa: *Kto czyta, nie błądzi – literatura i kultura – gimnazjum I*. Warszawa 1999; M. Danielewiczowa: *Kto czyta, nie błądzi. Mowa polska. Klasa I gimnazjum*. Warszawa 1999; J. Podracki: *Nasz język ojczysty. Podręcznik dla klas I–III gimnazjum*. Warszawa 1999; A. Chomiuk: *Obmyślam świat – klasa I gimnazjum*. Warszawa 1999; C. Antosik: *Czytam świat. Wypisy z wielkiej księgi kultury. Język polski, klasa II gimnazjum*. Kielce 2000; A. Skudrzykowa, K. Urban: *Gra w słowa. Ćwiczenia dla klasy II gimnazjum*. Kraków

klasom VII i VIII szkoły podstawowej, klasa III – I klasie szkoły średniej. Celem tego artykułu jest przedstawienie i analiza wyników badań nad komunikatywnością wybranych podręczników dla gimnazjum oraz porównanie ich z wynikami badań Krystyny Gąsiorek.

Na podstawie metod językoznawstwa statystycznego dokonałam oceny stopnia komunikatywności podręczników do kształcenia literackiego i językowego dla klas I, II i III gimnazjum. Jako materiał badawczy posłużyły mi podręczniki wydawnictwa „Znak” *Do Itaki* oraz WSiP *Świat w słowach i obrazach*¹⁰. Spośród wielu propozycji wybrałam właśnie te, ponieważ – jak wynika z sondazy – najchętniej wykorzystują je nauczyciele w szkołach na Śląsku.

Posłużyłam się wzorem B. Sigurda, a za wyrazy dłuższe ponad przeciętność uznałam, za K. Gąsiorek¹¹, wyrazy dłuższe niż ośmioliterowe. Średnią stanowią wskaźniki komunikatywności:

- tekstów źródłowych w podręczniku do literatury,
- tekstów odautorskich w podręczniku do literatury,
- wszystkich tekstów w podręczniku do kształcenia językowego.

2000; K. Orłowa, H. Synowiec: *Język ojczysty. Podręcznik do kształcenia językowego dla II klasy gimnazjum*. Warszawa 2000; T. Michałkiewicz: *Język polski. Podręcznik. Gimnazjum, klasa II*. Warszawa 2000; M. Danielewiczowa: *Mowa polska. Język polski. Klasa II gimnazjum*. Warszawa 2000; J. Dietrich: *Ślad na fali. Język polski dla III klasy gimnazjum*. Warszawa 2001; E. Korulska: *Świat języka. Wiadomości i ćwiczenia dla klasy II gimnazjum*. Warszawa 2001; W. Bobiński: *Świat w słowach i obrazach. Klasa II i III gimnazjum*. Warszawa 2000, 2001; A. Gis: *Zrozumieć słowo. Język polski. Klasa 2 gimnazjum*. Poznań 2000.

¹⁰ Uwzględniłam następujące pozycje: T. Garsztka, Z. Grabowska, G. Olszowska: *Z XX i XXI wieku. Podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego dla I klasy gimnazjum*. Kraków 1999, 2000; T. Garsztka, Z. Grabowska, G. Olszowska: *Lekcje żywego języka. Podręcznik do kształcenia językowego dla I klasy gimnazjum*. Kraków 2000; T. Garsztka, Z. Grabowska, G. Olszowska: *Z Panem Cogito. Podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego dla II klasy gimnazjum*. Kraków 2000; A. Skudrzykowa, K. Urban: *Gra w słowa. Podręcznik do kształcenia językowego dla II klasy gimnazjum*. Kraków 2000; T. Garsztka, Z. Grabowska, G. Olszowska: *W rodzinnej Europie. Podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego dla III klasy gimnazjum*. Kraków 2001; A. Skudrzykowa, K. Urban: *Buszując w zdaniu. Podręcznik do kształcenia językowego dla III klasy gimnazjum*. Kraków 2001; M. Nagajowa: *Świat w słowach i obrazach. Podręcznik do kształcenia językowego dla klasy I gimnazjum*. Warszawa 1999; M. Nagajowa: *Język ojczysty. Podręcznik do kształcenia językowego dla I klasy gimnazjum*. Warszawa 1999; W. Bobiński: *Świat w słowach i obrazach. Podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego dla II klasy gimnazjum*. Warszawa 2000; K. Orłowa, H. Synowiec: *Język ojczysty. Podręcznik do kształcenia językowego dla klasy II gimnazjum*. Warszawa 2000; W. Bobiński: *Świat w słowach i obrazach. Podręcznik do kształcenia literacko-kulturowego dla klasy III gimnazjum*. Warszawa 2001; K. Orłowa, H. Synowiec: *Język ojczysty. Podręcznik do kształcenia językowego dla klasy III gimnazjum*. Warszawa 2001.

¹¹ K. Gąsiorek: *Czytelność podręczników szkolnych...*, s. 138.

Wyniki przeprowadzonych przeze mnie badań zawarają tabele 1 i 2.

Tabela 1

Podręczniki wydawnictwa „Znak”

Klasa	Skala Sigurda	Wskaźniki komunikatywności			
		podręcznik do literatury		podręcznik do języka	średnia
		teksty źródłowe	teksty odautorskie		
I	35	28,5	35,6	34,6	32,9
II	37	34,3	38,1	38,5	37,0
III	39	37,3	38,3	39,7	38,4

Tabela 2

Podręczniki WSiP

Klasa	Skala Sigurda	Wskaźniki komunikatywności			
		podręcznik do literatury		podręcznik do języka	średnia
		teksty źródłowe	teksty odautorskie		
I	35	28,0	35,9	31,3	31,7
II	37	37,3	34,7	33,9	35,3
III	39	30,2	38,2	39,8	36,0

W tabeli 3 zestawiałam rezultaty moich obliczeń z wynikami badań Krystyny Gąsiorek dla podręczników przeznaczonych dla tej samej grupy wiekowej uczniów.

Tabela 3

Zestawienie porównawcze wyników badań

Klasa	Skala Sigurda	Wyniki obliczeń dla podręczników wyd. „Znak”	Wyniki obliczeń dla podręczników WSiP	Wyniki obliczeń K. Gąsiorek (średnia)
VII / I	35	32,9	31,7	33,6 (33,3+33,6+34,1)
VIII / II	37	37,0	35,3	36,5 (35,7+36,3+37,4)
I / III	39	38,4	36,0	47 (51,9+42,4)

Analiza tabeli 1 pozwala stwierdzić, że podręczniki wydawnictwa „Znak” Z XX i XXI wieku do kształcenia literacko-kulturowego oraz *Lekcje żywego języka* dla klasy I gimnazjum mają nieco niższy wskaźnik komunikatywności niż ich szwedzkie odpowiedniki, mianowicie: 32,9. Mowa jednak o średniej, którą zaniża wskaźnik komunikatywności dla tekstów źródłowych w podręcz-

niku do kształcenia literacko-kulturowego. Wynosi on bowiem tylko 28,5. Pozostałe wskaźniki – 35,6 dla tekstów odautorskich w tymże podręczniku oraz 34,6 dla podręcznika do języka – są porównywalne do skali Sigurda i niewiele wyższe od wyników, które otrzymała Krystyna Gąsiorek (33,6). Można zatem stwierdzić, że podręczniki te są dostosowane do poziomu ich odbiorców.

Podręczniki z serii Do Itaki dla klasy II gimnazjum (*Z Panem Cogito* oraz *Gra w słowa*) mają wskaźnik komunikatywności 37, równy jego odpowiednikowi w skali Sigurda. Dość wysoki wskaźnik komunikatywności cechuje teksty źródłowe w podręczniku do kształcenia literacko-kulturowego: 34,3. Dobrano bowiem do niego trudne, wyszukane teksty literackie, np. fragment *Promethidionu* C.K. Norwida, *Przesłanie Pana Cogito* Zbigniewa Herberta, *Obronę Sokratesa* Platona i inne. Prawie o 6 jednostek różni się wskaźnik czytelności dla tekstów źródłowych między I a II klasą. Sigurd proponował, by różnice te wynosiły około 2 jednostek. Wskaźniki dla tekstów odautorskich i podręcznika do kształcenia językowego wynoszą 38,1 i 38,5, zatem niewiele przewyższają skalę Sigurda i wyniki Krystyny Gąsiorek (36,5). Ciekawe jednak, że najwyższy wskaźnik komunikatywności spośród nich ma podręcznik A. Skudrzykowej i K. Urban *Gra w słowa* dla II klasy gimnazjum – 38,5. Opinie nauczycieli potwierdzają wyniki moich badań, że podręcznik nie należy do łatwych. Co prawda, wskaźnik czytelności nie stawia go w rzędzie najmniej komunikatywnych, ale trzeba wziąć pod uwagę, że nauka o języku sama w sobie jest trudna dla ucznia, więc korzystniej by było, gdyby język autorek podręcznika był przystępniejszy. W podręczniku zamieszczono sporo tekstów o dość wysokim poziomie trudności, z których uczeń przeciętny może korzystać jedynie pod kierunkiem nauczyciela, np. *Wstyd nie odmieniać nazwisk* Ireny Bajerowej czy *Higiena językowego obcowania* Zenona Klemensiewicza. Oto przykłady zdań dłuższych ponad przeciętną (średnio 14,7 wyrazów w zdaniu) z omawianego podręcznika:

Wśród takich to cenionych dóbr kulturalnych znajduje się język ojczysty, dorobek wielowiekowego rozwoju społecznego, przedmiot troski i opieki, który dziedziczy się z pokolenia na pokolenie, zapewniając trwałość i ciągłość narodowej tradycji, sprawność i owocność utrwalania w kształtach językowych produkcji narodowej w najrozmaitszych dziedzinach duchowego życia.¹² (45 wyrazów w zdaniu, w tym 18 wyrazów dłuższych ponad przeciętność).

Kulturalne społeczeństwa zabezpieczają rozwój i poprawne posługiwanie się językiem przy pomocy szkoły i różnych instytucji, które stoją na straży norm ortograficznych i ortoepicznych: jedną z symptomatycz-

¹² A. Skudrzykowa, K. Urban: *Gra w słowa...*, s. 115.

nych właściwości kultury jest właśnie wrażliwość językowa, jest uczulenie na wszelkie naruszenie społecznego porządku językowego.¹³ (40 wyrazów w zdaniu, w tym 14 dłuższych ponad przeciętność oraz terminy obce piętnastolatki, takie jak: ortopedia czy właściwości symptomatyczne).

Skomplikowana struktura składniowa tych zdań zmniejsza ich czytelność, powoduje, że uczeń musi korzystać z pomocy nauczyciela. Takich utrudnień w omawianym podręczniku jest niewiele, można jednak i te zastąpić zdaniami o mniej skomplikowanej strukturze w celu uprzyętnienia uczniowi podręcznika. Wiadomo bowiem, że nic tak nie zniechęca młodego odbiorcy, jak trudny i niezrozumiały tekst.

Pod względem wskaźników komunikatywności, podręczniki dla klasy III wydawnictwa „Znak”: *W rodzinnej Europie* i *Buszując w zdaniu*, są dostosowane do poziomu czytelników. Średnia poszczególnych wskaźników dla tych podręczników wynosi 38,4. Tu również podręcznik do kształcenia językowego osiągnął najwyższy wskaźnik: 39,8, który nie odbiega daleko od porównawczej skali Sigurda – 39. Wydaje się jednak, że wskaźnik komunikatywności nie stanowi ostatecznego miernika oceny przydatności podręcznika. Okazuje się na przykład, że w omawianym podręczniku teksty poleceń są stosunkowo proste, dominują w nich zdania pojedyncze, precyzyjnie sformułowane, natomiast teksty ujęte w tabelach zatytułowanych: *To warto wiedzieć*, które stanowią kompendium wiadomości, składają się w większości ze zdań dłuższych ponad przeciętność, skomplikowanych pod względem leksykalnym i składniowym:

Schematyzm, jak wszystko to, co istnieje, może oczywiście prowadzić do zredukowania w języku elementów twórczości na rzecz małpowania, ale zasadniczo jest tak, iż doskonałość językową, a w tym i oryginalność, osiąga się nie przez niezapoznanie się ze schematami, lecz przez uczenie się ich i udoskonalanie. (53 wyrazy w zdaniu).

O komunikatywności tekstu świadczy również dobór i układ treści. Posłużę się dwoma przykładami z omawianego podręcznika. Autorki podręcznika *Buszując w zdaniu* wprowadzają imiesłowowy równoważnik zdania bez uprzedniego wyjaśnienia, co to jest imiesłów, jakie są jego rodzaje. Nie znajdujemy takich informacji również w podręcznikach dla klasy I i II gimnazjum do kształcenia językowego w serii wydawnictwa „Znak”. Korzystniejszy dla nauczyciela i ucznia jest układ zagadnień w podręczniku zgodny z zasadą logicznej kolejności, tworzący zintegrowaną całość. Trudności w odbiorze tego podręcznika może również przysporzyć rozdział dotyczący zdań wielokrotnie

---

¹³ Ibidem.

złożonych, w którym dokonano powtórzenia wiadomości o rodzajach zdań złożonych współrzędnie, podrzędnie, wprowadzono analizę zdań wielokrotnie złożonych wraz z ich wykresami, omówiono zasady interpunkcji w tego typu zdaniach, nawiązano do fonetyki, fleksji i słowotwórstwa. Przeciętny uczeń może mieć kłopoty z przyswojeniem tych zagadnień bez znacznej pomocy ze strony nauczyciela.

W porównaniu jednak z wynikami, które otrzymała Krystyna Gąsiorek (wskaźnik komunikatywności 47 – dla podręczników do języka polskiego w klasie I liceum ogólnokształcącego), można mówić o dostosowaniu języka podręczników gimnazjalnych do możliwości percepcyjnych uczniów.

Podręczniki WSiP dla klasy I gimnazjum (*Świat w słowach i obrazach* oraz *Język ojczysty*) cechują się dość niskim wskaźnikiem komunikatywności tekstu: 31,7. Zarówno w podręczniku literackim, jak i językowym polecenia są sformułowane precyzyjnie, teksty źródłowe dobrano odpowiednio do poziomu czytelniczego odbiorcy (wskaźnik komunikatywności – 28). Najwyższy wskaźnik komunikatywności mają teksty odautorskie – 35,9. Autorka Maria Nagajowa zamieściła w omawianym podręczniku wiele tekstów zbudowanych ze zdań wielokrotnie złożonych, często o liczbie wyrazów przekraczającej przeciętną dla tego podręcznika – 14,7. Mam na myśli teksty: *Dramat i teatr* Marii Mazurkiewicz, *Radio i telewizja a książka* Aleksandra Kumora, *Film czy książka* Jerzego Kołodyńskiego, *Od żywych fotografii do sztuki filmowej, czyli język filmu* oraz *Ze stronicy na ekran* Witolda Bobińskiego i inne. Są to teksty trudniejsze w odbiorze, jednak bardzo ciekawe, dlatego niekorzystnie byłoby z nich rezygnować. Dla uprzyśtępnienia podręcznika warto by zamieścić objaśnienia trudnych wyrazów. Uczeń słabszy może z tekstów korzystać pod kierunkiem nauczyciela, zdolniejszy zaś rozwijać się pod względem merytorycznym i językowym, korzystając np. z encyklopedii czy słowników.

Podręczniki dla II klasy gimnazjum WSiP mają średni wskaźnik czytelności równy 35,3, a więc nieco niższy od skali Sigurda i wyników Krystyny Gąsiorek (36,5). Najniższy wskaźnik, bo 33,9, ma podręcznik Krystyny Orłowej i Heleny Synowiec do kształcenia językowego, dostosowany do możliwości percepcyjnych ucznia. Pełni nie tylko funkcję motywacyjną dzięki interesującym ćwiczeniom, ale zadowala pod względem doboru informacji, które są uporządkowane zgodnie z zasadą logicznej kolejności. W podręczniku do kształcenia literacko-kulturowego dla klasy II teksty źródłowe (37,3) mają wyższy wskaźnik niż teksty odautorskie (34,7). To jedyny taki przypadek spośród analizowanych przeze mnie podręczników.

Podręczniki WSiP dla klasy III gimnazjum (*Świat w słowach i obrazach* oraz *Język ojczysty*) cechuje wskaźnik komunikatywności 36, niższy o 3 jednostki od skali Sigurda. Średnia została zaniżona przez wskaźnik komunikatywności dla tekstów źródłowych (30,2), który jest o 7 jednostek niższy niż tenże w II klasie, co może świadczyć o niewłaściwym doborze tekstów. Warto byłoby

звратить większą uwagę на stopniowanie trudności przy tworzeniu podręczników, doborze tekstów źródłowych i ćwiczeń.

Wskaźniki komunikatywności tekstu w badanych przeze mnie podręcznikach informują, że podręczniki te są dostosowane do poziomu ich odbiorców, gdyż w żadnym wypadku nie przekraczają znacząco skali Sigurda. Autorzy współczesnych podręczników dla gimnazjum przywiązują dużą wagę do przystępności podręcznika, dlatego dbają o szatę graficzną oraz właściwe rozmieszczenie informacji, dobierają ciekawe teksty oraz ćwiczenia. Jest to przejaw podmiotowego traktowania ucznia – autorzy dbają o to, by książka go cieszyła, by mógł sam z niej korzystać.

Wnioski:

1. Wskaźnik komunikatywności jest jednym z elementów pozwalających ocenić przydatność podręcznika pod względem jego czytelności.

2. Indeks czytelności powinien być dostosowany do wieku i możliwości percepcyjnych ucznia, gdyż za wysoki powoduje niezrozumienie tekstu, za niski zaś nie przyczynia się do jego rozwoju.

3. Na stopień komunikatywności (zrozumiałości) podręcznika wpływają – oprócz wskaźnika komunikatywności – dobór i układ treści, a także zagęszczenie wyrazami i zwrotami obcojęzycznymi, liczba nowych terminów, ukształtowanie składniowe wypowiedzi, dobór różnorodnych tekstów.

4. Przeanalizowane podręczniki do gimnazjum spełniają wymogi komunikatywności, ustalone za pomocą metody mierzenia czytelności opracowanej przez Sigurda.

5. W porównaniu z wcześniejszymi badaniami, szczególnie Krystyny Gąsiorrek, można mówić o większej trosce autorów podręczników, objawiającej się w dostosowywaniu podręczników gimnazjalnych pod względem komunikatywności tekstu do możliwości percepcyjnych ich odbiorców.

Анна Оквещинська

КОММУНИКАТИВНОСТЬ ИЗБРАННЫХ УЧЕБНИКОВ ПО ЯЗЫКОВОМУ,
А ТАКЖЕ ЛИТЕРАТУРНОМУ И КУЛЬТУРНОМУ ОБРАЗОВАНИЮ
ДЛЯ УЧЕНИКОВ ГИМНАЗИИ

Резюме

Целью настоящей статьи является представление итогов исследований школьных учебников по языковому, а также литературному и культурному образованию, напечатанных Издательством ZNAK, а также издательством Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne (WSiP), предназначенных для учеников I–III классов гимназии.

Настоящие исследования ведутся с учетом измерения степени сложности текстов по образцу Бенгта Сигурда, использованного раньше Кристиной Гонсиорек, Станиславой Гайдой и Анной Слodzińskiej в дидактических исследованиях по языку учебников.

Подробный анализ текстов, измерение показателя коммуникативности очередных учебников, а также сравнение их с исследованиями, проведенными раньше Кристиной Гонсиорек, позволяют подвести интересные итоги. Учитывая метод, разработанный Сигурдом, проанализированные учебники исполняют требования коммуникативности. Таким образом, можно говорить о большей заботе авторов учебников приспособить их с точки зрения коммуникативности текста к возможностям восприятия их адресатов.

Anna Okwiecińska

CLARITY OF SELECTED TEXTBOOKS FOR LANGUAGE, LITERARY, AND CULTURAL EDUCATION IN JUNIOR HIGH SCHOOLS

Summary

The purpose of this article is to present the outcome of the research on the textbooks for language, literary and cultural education published by ZNAK and WSiP for junior high school students.

The research concerns the measurement of comprehensibility (complexity) of the texts, according to Bengt Sigurd's scale. This scale was also employed in earlier didactic research conducted by Krystyna Gąsiorek, Stanisław Gajda and Anna Słodzińska.

Thorough analysis of the texts, the measurement of the index of clarity for individual textbooks and comparison of the texts with Krystyna Gąsiorek's earlier research all point to interesting conclusions. According to the method of measuring comprehensibility established by Sigurd, the analysed texts fulfill the requirements of clarity. We can observe the textbooks' authors regard for the adjustment of their textbooks to students' perceptual skills.